کتێبی سێیەم : وانە گرنگەکان بۆ تێکڕای ئوممەت

الكتاب الثَّالث: «الدُّروس المهمَّة لعامَّة الأمَّة»

لسماحة الشَّيخ: عبد العزيز بن عبد الله بن بازٍ رضي الله عنه

مقدِّمـــــةُ

پێشـــەکی

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ، وَصَلَّى اللَّهُ وَسَلَّمَ عَلَى عَبْدِهِ وَرَسُولِهِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ.

سوپاس و ستایش بۆ پەروەردگاری جیهانیان ، وە دوارۆژ و دەرئەنجام تەنها بۆ خۆپارێزانە ، وە صەڵات و سەلام لەسەر بەندە و نێردراوی خۆی پێغەمبەرمان (محمد) و لەسەر هەموو ئال و هاوەڵانی بێت .

أَمَّا بَعْدُ؛ فَهَذِهِ كَلِمَاتٌ مُوجَزَةٌ فِي بَيَانِ بَعْضِ مَا يَجِبُ أَنْ يَعْرِفَهُ الْعَامَّةُ عَنْ دِينِ الْإِسْلَامِ، سَمَّيْتُهَا: «الدُّرُوسَ الْمُهِمَّةَ لِعَامَّةِ الْأُمَّةِ».

أما بعد ، ئەمە چەند باسێکی کورتە دەربارەی ڕوونکردنەوەی هەندێ لەوەی کەوا پێویستە خەڵکی بە گشتی بیزانن دەربارەی دینی ئیسلام ، وە ناوم لێ ناوە (وانە گرنگەکان بۆ تێکڕای ئوممەت) .

وَأَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ يَنْفَعَ بِهَا الْمُسْلِمِينَ، وَأَنْ يَتَقَبَّلَهَا مِنِّي، إِنَّهُ جَوَادٌ كَرِيمٌ.

وە داوا لە خوا دەکەم سوودی بۆ موسڵمانان هەبێت و لێم قبوڵ بکات ، هەر خۆی بەخشندە و میهرەبانە .

عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِاللهِ ابْنِ بَازٍ

عبدالعزيز بن عبدالله بن باز

الدَّرْسُ الأَوَّلُ: سُورَةُ الْفَاتِحَةِ وَ قِصَارُ السُّوَرِ
وانەی یەکەم: سورەتی (الفاتحة)و سورەتە کورتەکان

سُورَةُ الْفَاتِحَةِ وَمَا أَمْكَنَ مِنْ قِصَارِ السُّوَرِ؛ مِنْ سُورَةِ الزَّلْزَلَةِ إِلَى سُورَةِ النَّاسِ، تَلْقِينًا، وَتَصْحِيحًا لِلْقِرَاءَةِ، وَتَحْفِيظًا، وَشَرْحًا لِمَا يَجِبُ فَهْمُهُ.

سورەتی (الفاتحة) و ئەوەی دەتوانرێت لە سورەتە کورتەکان ، لە سورەتی (الزلزلة) تاوەکو سورەتی (الناس) ، خوێندنەوەی و چاککردنی خوێندنەوەی و لەبەرکردنی و راڤەکردنی ئەوەی پێویستە لێی تێ بگەین.

الدَّرْسُ الثَّاني: أَرْكَانُ الإِسْلامِ
وانەی دووەم: پایەکانی ئیسلام

بَيَانُ أَرْكَانِ الْإِسْلَامِ الْخَمْسَةِ، وَأَوَّلُهَا وَأَعْظَمُهَا: شَهَادَةُ أَلَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، بِشَرْحِ مَعَانِيهَا، مَعَ بَيَانِ شُرُوطِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ.

ڕوونکردنەوەی پێنج پایەکەی ئیسلام: یەکەمیان و مەزنترینیان: شایەتیدانە کەوا هیچ خوایەک نییە شایستەی پەرستن بێت تەنها (الله) نەبێت و (محمد)یش (ﷺ) پێغەمبەر و نێردراوی ئەوە، بە ڕاڤەکردنی ماناکەی و ڕوونکردنەوەی مەرجەکانی (لا اله الا الله).

وَمَعْنَاهَا: (لَا إِلَهَ) نَافِيًا جَمِيعَ مَا يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ، (إِلَّا اللَّهُ) مُثْبِتًا الْعِبَادَةَ للهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ.

ماناکەی: (لا اله) نەفی کردنی هەموو ئەوانەی لە جگە لە خوای گەورە دەپەرسترێت، (الا الله) سەلماندنی پەرستن بۆ خوای تاک و تەنها و بێ شەریک.

وَأَمَّا شُرُوطُ (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) فَهِيَ:

وە مەرجەکانی (لا اله الا الله) بریتین لە :

١- الْعِلْمُ الْمُنَافِي لِلْجَهْلِ.

١/ زانست و زانیاری کە نەفیکراوی نەزانینە .

٢- وَالْيَقِينُ الْمُنَافِي لِلشَّكِّ.

٢/ دڵنیایی و یەقین کە نەفیکراوی گومانە .

٣- وَالْإِخْلَاصُ الْمُنَافِي لِلشِّرْكِ.

٣/ ئیخلاص و دڵسۆزی کە نەفیکراوی شیرکە .

٤- وَالصِّدْقُ الْمُنَافِي لِلْكَذِبِ.

٤/ راستگۆیی کە نەفیکراوی درۆیە .

٥- وَالْمَحَبَّةُ الْمُنَافِيَةُ لِلْبُغْضِ.

٥/ خۆشەویستی کە نەفیکراوی رق و کینەیە

٦- وَالِانْقِيَادُ الْمُنَافِي لِلتَّرْكِ.

٦/ ملکەچبوون کە نەفیکراوی وازهێنانە .

٧- وَالْقَبُولُ الْمُنَافِي لِلرَّدِّ.

٧/ قایلبوون کە نەفیکراوی رەتکردنەوەیە

٨- وَالْكُفْرُ بِمَا يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ.

٨/ کوفرکردن بەوەی لە جگە لە خوا دەپەرسترێت .

وَقَدْ جُمِعَتْ فِي الْبَيْتَيْنِ الْآتِيَيْنِ:

وە ئەو مەرجانە لەم دوو بەیتەدا کۆکراونەتەوە :

عِلْمٌ يَقِينٌ وَإِخْلَاصٌ وَصِدْقُكَ مَعْ   مَحَــبَّةٍ وَانْقِيَــادٍ وَالْقَبُــولُ لَـــهَا

وَزِيدَ ثَامِنُهَا الْكُفْــرَانُ مِــنْكَ   بِمَــاسِــوَى الْإِلَهِ مِنَ الْأَشْيَاءِ قَدْ أُلِهَا

علمٌ يقينٌ و اخلاصٌ و صدقك مع   محــبةٍ وانقيادٍ والقـــبولُ لها
وزيد ثامنها الكفران منك بـــما   سوى الاله من الأشياء قد أُلها

مَعَ بَيَانِ شَهَادَةِ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَمُقْتَضَاهَا: تَصْدِيقُهُ فِيمَا أَخْبَرَ، وَطَاعَتُهُ فِيمَا أَمَرَ، وَاجْتِنَابُ مَا نَهَى عَنْهُ وَزَجَرَ، وَأَلَّا يُعْبَدَ اللَّهُ إِلَّا بِمَا شَرَعَ اللهُ وَرَسُولُهُ صلى الله عليه وسلم.

لەگەڵ ڕوونکردنەوەی شایەتیدانی (محمد رسول الله) و ناوەڕۆکەکەی بریتییە لە: باوەڕپێکردنی لەوەی هەواڵی داوە و گوێڕایەڵی کردنی ئەوەی فەرمانی پێکردووە و دوورکەوتنەوە لەوەی نەهی لێ کردووە و قەدەغەی کردووە ، وە نابێت خوای گەورە بپەرسترێت ئیللا بەو شێوەیە نەبێت کەوا ئەو دایرێژاوە .

ثُمَّ يُبَيِّنُ لِلطَّالِبِ بَقِيَّةَ أَرْكَانِ الْإِسْلَامِ الْخَمْسَةِ؛ وَهِيَ: الصَّلَاةُ، وَالزَّكَاةُ، وَصَوْمُ رَمَضَانَ، وَحَجُّ بَيْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ لِمَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا.

ئەمجار ئەو دوای پێنج پایەکەی ئیسلام بۆ قوتابی روون دەکاتەوە ، کە ئەوانیش بریتین لە : نوێژ و زەکات و ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان و حەججی ماڵی خوای گەورە بۆ هەرکەسێک توانای هەبێت بڕوات .

الدَّرْسُ الثَّالث: أَرْكَانُ الإِيمَانِ
وانەی سێیەم: پایەکانی ئیمان

أَرْكَانُ الْإِيمَانِ؛ وَهِيَ سِتَّةٌ:

أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ، وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى.

پایەکانی ئیمان شەش دانەن :

دەبێ باوەڕت هەبێت بە خوا و فریشتەکانی و کتێبەکانی و پێغەمبەرانی و رۆژی دوایی و باوەڕت هەبێت بە قەدەر چاک وخراپەکەی کە هەمووی لە خوداوەیە.

الدَّرْسُ الرَّابِع: أَقْسَامُ التَّوْحِيدِ، وَأَقْسَامُ الشِّرْك
وانەی چوارەم: بەشەکانی تەوحید و بەشەکانی شیرک

بَيَانُ أَقْسَامِ التَّوْحِيدِ، وَهِيَ ثَلَاثَةٌ: تَوْحِيدُ الرُّبُوبِيَّةِ، وَتَوْحِيدُ الْأُلُوهِيَّةِ، وَتَوْحِيدُ الْأَسْمَاءِ، وَالصِّفَاتِ.

روونکردنەوەی بەشەکانی تەوحید، ئەویش سێ دانەن: تەوحیدی پەروەردگارێتی و تەوحیدی خوداوەندێتی و تەوحیدی ناو و صیفاتەکان .

أَمَّا تَوْحِيدُ الرُّبُوبِيَّةِ: فَهُوَ الْإِيمَانُ بِأَنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ الْخَالِقُ لِكُلِّ شَيْءٍ، وَالْمُتَصَرِّفُ فِي كُلِّ شَيْءٍ، لَا شَرِيكَ لَهُ فِي ذَلِكَ.

تەوحیدی پەروەردگارێتی : ئەویش بریتییە لە باوەڕبوون بەوەی کە خوای گەورە دروستکاری هەموو شتێکە و موتەصەریفە (فەرمان ڕەوایە) لە هەموو شتێکدا ، لەو کارانەدا هیچ شەریکێکی نییە .

وَأَمَّا تَوْحِيدُ الْأُلُوهِيَّةِ: فَهُوَ الْإِيمَانُ بِأَنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ هُوَ الْمَعْبُودُ بِحَقٍّ لَا شَرِيكَ لَهُ فِي ذَلِكَ، وَهُوَ مَعْنَى لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ؛ فَإِنَّ مَعْنَاهَا: لَا مَعْبُودَ حَقٌّ إِلَّا اللَّهُ؛ فَجَمِيعُ الْعِبَادَاتِ مِنْ صَلَاةٍ وَصَوْمٍ وَغَيْرِ ذَلِكَ يَجِبُ إِخْلَاصُهَا لِلَّهِ وَحْدَهُ، وَلَا يَجُوزُ صَرْفُ شَيْءٍ مِنْهَا لِغَيْرِهِ.

وە تەوحیدی خوداوەندێتی : ئەویش بریتییە لە باوەڕبوون بەوەی کەوا خوای گەورە پەرستراوی بە حەقە هیچ شەریکێکی لەوەدا نییە ، ئەویش مانای (لا اله الا الله) یە ، جا ماناکای بریتییە لە : هیچ پەرستراوێکی بە حەق نییە ئیللا (الله) نەبێت ، جا هەموو پەرستنەکان لە نوێژ و ڕۆژوو و جگە لەوانە

پێویستە بە ئیخڵاصەوە بۆ خوای تاک و تەنها ئەنجام بدرێت ، وە نابێت هیچ یەکێک لەوانە بۆ جگە لە خوا ئەنجام بدرێت .

وَأَمَّا تَوْحِيدُ الْأَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ: فَهُوَ الْإِيمَانُ بِكُلِّ مَا وَرَدَ فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ، أَوِ الْأَحَادِيثِ الصَّحِيحَةِ مِنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ وَصِفَاتِهِ، وَإِثْبَاتُهَا لِلَّهِ وَحْدَهُ عَلَى الْوَجْهِ اللَّائِقِ بِهِ سُبْحَانَهُ مِنْ غَيْرِ تَحْرِيفٍ، وَلَا تَعْطِيلٍ، وَلَا تَكْيِيفٍ، وَلَا تَمْثِيلٍ، عَمَلًا بِقَوْلِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ: ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ * ٱللَّهُ ٱلصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ﴾ وَقَوْلِهِ : ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ ۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ﴾.

وە تەوحیدی ناو و صیفاتەکان: بریتییە لە باوەڕبوون بە هەموو ئەوەی لە قورئانی پیرۆزدا یان لە فەرموودە دروستەکاندا هاتووە لە ناو و صیفاتەکانی خوای گەورە ، وە سەلماندنی بۆ خوای تاک و تەنها بە شێوەیەک لایەقی ئەو بێت بە بێ هیچ لادانێک و لەکارخستنێک و چۆنیەتیک و لێکچواندنێک، وەکو کار کردنێک بەو ئایەتەی کە دەفەرموێت : ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ * ٱللَّهُ ٱلصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ﴾ وە ئەو ئایەتەی کە دەفەرموێت : ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ ۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ﴾.

وَقَدْ جَعَلَهَا بَعْضُ أَهْلِ الْعِلْمِ نَوْعَيْنِ، وَأَدْخَلَ تَوْحِيدَ الْأَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ فِي تَوْحِيدِ الرُّبُوبِيَّةِ، وَلَا مُشَاحَّةَ فِي ذَلِكَ؛ لِأَنَّ الْمَقْصُودَ وَاضِحٌ فِي كِلَا التَّقْسِيمَيْنِ.

وە هەندێ لە زانایان تەوحیدیان کردووەتە دوو جۆرەوە ، وە تەوحیدی ناو و صیفاتەکانیان کردووەتە بەشێک لە تەوحیدی پەروەردگارێتی ، وە هیچ کێشەیەک لەوەدا نییە ، چونکە مەبەستەکە روونە لە هەردوو دابەشکردنەکەدا .

وَأَقْسَامُ الشِّرْكِ ثَلَاثَةٌ: شِرْكٌ أَكْبَرُ، وَشِرْكٌ أَصْغَرُ، وَشِرْكٌ خَفِيٌّ.

وە بەشەکانی شیرک سێ دانەن : شیرکی گەورە و شیرکی بچووک و شیرکی شاراوە .

فَالشِّرْكُ الْأَكْبَرُ: يُوجِبُ حُبُوطَ الْعَمَلِ، وَالْخُلُودَ فِي النَّارِ لِمَنْ مَاتَ عَلَيْهِ، كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿وَلَوْ أَشْرَكُوا۟ لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ﴾،

جا شیرکی گەورە: هەموو کردەوەکانی خاوەنەکەی پووچەڵ دەکاتەوە و بە هەتا هەتایی لە ئاگردا دەمێنێتەوە هەر کەسێک لەسەر ئەم جۆرە شیرکە بمرێت ، هەروەکو خوای گەورە فەرموویەتی : ﴿وَلَوْ أَشْرَكُوا۟ لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ﴾ واتە : لەگەڵ ئەوەیشدا ئەگەر ئەو پەیامبەرانە (علیهم السلام) هاوبەشیان بۆخوا دانابا هەموو کارەکانیان سەرجەم پووچەڵ دەبوویەوە، باشە دەبێ حاڵی خەڵکانی تر چۆن بێت، ئەگەر هاوبەش و شەریك بۆخوا دابنێن؟)

وَقَالَ سُبْحَانَهُ: ﴿مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَن يَعْمُرُوا۟ مَسَـٰجِدَ ٱللَّهِ شَـٰهِدِينَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِم بِٱلْكُفْرِ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَـٰلُهُمْ وَفِى ٱلنَّارِ هُمْ خَـٰلِدُونَ﴾،

هەروەها فەرموویەتی : ﴿مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَن يَعْمُرُوا۟ مَسَـٰجِدَ ٱللَّهِ شَـٰهِدِينَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِم بِٱلْكُفْرِ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَـٰلُهُمْ وَفِى ٱلنَّارِ هُمْ خَـٰلِدُونَ﴾ واتە: بۆ خەڵکانی هاوبەشدانەر شیاوو ڕەوا نیە ئاوەدانکردنەوەی مزگەوتەکانی خوا بۆ خۆشیان شایەتی بێباوەڕێتی خۆیان دەدەن، کارو ڕەفتاریان هی بێ بڕوا و بت پەرستانە، واتە: بێ بڕوا لێی ناوەشێتەوە مزگەوت ئاوەدان بکاتەوە، بۆهەمیشە کاروکردەوەی ئەمانە پووچە و بەردەوامیش لەئاگردان) .

وَأَنَّ مَنْ مَاتَ عَلَيْهِ فَلَنْ يُغْفَرَ لَهُ، وَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ، كَمَا قَالَ اللَّهُ : ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ﴾،

وە هەر کەسێک لەسەر شیرک بمرێت ئەوا خوای گەورە لێی خۆش نابێت، وە بەهەشتیشی لەسەر حەرامە ، هەروەکو خوای گەورە فەرموویەتی : ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُۚ﴾ واتە : بێگومان هەرگیز خوا لەدانانی هاوبەش بۆی نابوورێ و لەخوار شیرکەوە لەهەر گوناهێك دەبوورێ بۆ هەرکەسێك خۆی بیەوێت).

وَقَالَ سُبْحَانَهُ: ﴿إِنَّهُۥ مَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدۡ حَرَّمَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ ٱلۡجَنَّةَ وَمَأۡوَىٰهُ ٱلنَّارُۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنۡ أَنصَارٖ﴾.

وە خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿إِنَّهُۥ مَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدۡ حَرَّمَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ ٱلۡجَنَّةَ وَمَأۡوَىٰهُ ٱلنَّارُۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنۡ أَنصَارٖ﴾.واتە : چاك بزانن كە هەركەسێك شەريك و هاوبەش بۆخوا دابنێ بێ شك خوا بەهەشتی لەسەر یاساغ دەكا جێ و شوێنی ئاگرە. ستەمكارانیش هیچ جۆرە یارمەتی دەرێكیان بۆ نییەو رزگار نابن).

وَمِنْ أَنْوَاعِهِ: دُعَاءُ الْأَمْوَاتِ وَالْأَصْنَامِ، وَالِاسْتِغَاثَةُ بِهِمْ، وَالنَّذْرُ لَهُمْ، وَالذَّبْحُ لَهُمْ، وَنَحْوُ ذَلِكَ.

وە لە جۆرەکانی : داواکردن لە بت و مردووەکان ، وە هاوارکردن پێیان و نەزر کردن بۆیان و ئاژەڵ سەربرین بۆیان و لە نمونەی ئەوانە .

أَمَّا الشِّرْكُ الْأَصْغَرُ: فَهُوَ مَا ثَبَتَ بِالنُّصُوصِ مِنَ الْكِتَابِ أَوِ السُّنَّةِ تَسْمِيَتُهُ شِرْكًا، وَلَكِنَّهُ لَيْسَ مِنْ جِنْسِ الشِّرْكِ الْأَكْبَرِ، كَالرِّيَاءِ فِي بَعْضِ الْأَعْمَالِ، وَالْحَلِفِ بِغَيْرِ اللَّهِ، وَقَوْلِ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ فُلَانٌ، وَنَحْوِ ذَلِكَ.

وە **شیرکی بچووک :** هەموو ئەوانە دەگرێتەوە کە لە دەقەکانی قورئاندا یان سوننەتدا سەلمێنراوە کەوا ناوی لێ نرابێت شیرک ، بەڵام لە جۆر و جنسی شیرکی گەورە نییە ، وەکو روپاماییی لە هەندێ کردارەکاندا ، وە سوێند

خواردن بە جگە لە خوای گەورە ، وە وتنی : خوای گەورە و فلان ویستیان لێ بوو (ما شاء الله وشاء فلان) وە لە نمونەی ئەوانە .

لِقَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ: «أَخْوَفُ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ الْأَصْغَرُ»، فَسُئِلَ عَنْهُ، فَقَالَ: «الرِّيَاءُ»، رَوَاهُ الْإِمَامُ أَحْمَدُ، وَالطَّبَرَانِيُّ، وَالْبَيْهَقِيُّ، عَنْ مَحْمُود بْنِ لَبِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ رضي الله عنه بِإِسْنَادٍ جَيِّدٍ، وَرَوَاهُ الطَّبَرَانِيُّ بِأَسَانِيدَ جَيِّدَةٍ، عَنْ مَحْمُود بْنِ لَبِيدٍ، عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ.

بە بەڵگە ئەو فەرموودەیەی كە پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرموویەتی : (أخوف ما أخاف عليكم الشرك الأصغر ، قالوا : و ما الشرك الأصغر ، يا رسول الله(ﷺ) ؟ قال : الرياء)[1] واتە : ئەو شتەی لە هەموو شتێك زیاتر لێی دەترسم لێتان شیركی بچووكە ، وتیان : ئایە شیركی بچووك چییە ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ)؟ فەرمووی : ریایە)

وَقَوْلِهِ ﷺ: «مَنْ حَلَفَ بِشَيْءٍ دُونَ اللَّهِ فَقَدْ أَشْرَكَ» رَوَاهُ الْإِمَامُ أَحْمَدُ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رضي الله عنه، وَرَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللهِ فَقَدْ كَفَرَ أَوْ أَشْرَكَ».

وە ئەو فەرموودەیەی : ((من حلف بشيء دون الله فقد أشرك)).واتە: هەر كەسێ سوێند بە شتێك بخوات لە غەیری خوا ئەوا شەریكی بۆ خوای گەورە ئەنجام داوە.) ئیمامی ئەحمەد ریوایەتی كردووە بە سەنەدێكی صەحیح لە عومەری كوڕی خەتتابەوە ، وە ئەبو داوود و ئەلتیرمیزی ریوایەتیان كردووە بە سەنەدێكی صەحیحەوە لە فەرموودەی ئیبن عومەرەوە لە پێغەمبەری خواوە كەوا فەرموویەتی : (مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللهِ فَقَدْ كَفَرَ أَوْ أَشْرَكَ) واتە : هەركەسێك بە جگە لە خوا سوێند بخوات ئەوا كوفری كردووە یان شیركی كردووە).

وَقَوْلِهِ ﷺ: «لَا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ فُلَانٌ، وَلَكِنْ قُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شَاءَ فُلَانٌ» أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ رضي الله عنه.

---

(١) صحيح : أخرجه أحمد (٤٢٨/٥) وصححه الشيخ الألباني في (صحيح الجامع) (١٥٥٥) .

وە ئەو فەرموودەیەی : (لا تقولوا : ما شاء الله وشاء فلان ، ولكن قولوا : ما شاء الله ثم شاء فلان) واتە : مەڵێن : خوا و فلان ویستیان لە سەر بوو ، بەڵکو بڵێن : خوای گەورە ویستی لەسەر بوو ئەمجار فلان). ئەبو داوود ریوایەتی کردووە بە سەنەدێکی صەحیح لە حوزەیفەی کوڕی ئەلیەمانەوە .

وَهَذَا النَّوْعُ لَا يُوجِبُ الرِّدَّةَ، وَلَا يُوجِبُ الْخُلُودَ فِي النَّارِ، وَلَكِنَّهُ يُنَافِي كَمَالَ التَّوْحِيدِ الْوَاجِبِ.

جا ئەم جۆرەیان خاوەنەکەی بە هەڵگەڕاوە ناژمێردرێت ، وە خاوەنەکەی بە هەتا هەتایی لە ئاگردا ناهێڵێتەوە ، بەڵام لە گەڵ کەمالی تەوحیدی واجیبدا جیاوازەو یەکناگرنەوە .

أَمَّا النَّوْعُ الثَّالِثُ: وَهُوَ الشِّرْكُ الْخَفِيُّ، فَدَلِيلُهُ قَوْلُ النَّبِيِّ ﷺ: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِمَا هُوَ أَخْوَفُ عَلَيْكُمْ عِنْدِي مِنَ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ؟» قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «الشِّرْكُ الْخَفِيُّ، يَقُومُ الرَّجُلُ فَيُصَلِّي فَيُزَيِّنُ صَلَاتَهُ لِمَا يَرَى مِنْ نَظَرِ الرَّجُلِ إِلَيْهِ» رَوَاهُ الْإِمَامُ أَحْمَدُ فِي مُسْنَدِهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه.

جۆری سێیەم: ئەویش شیرکی شاراوەیە ، بەڵگەش ئەو فەرموودەیە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت : ((ألا أخبركم بما هو أخوف عليكم عندي من المسيح الدجال ؟ قالوا : بلى يا رسول الله ، قال : الشرك الخفي ، يقوم الرجل فيصلي فيزين صلاته لما يرى من نظر الرجل إليه))[1] واتە : ئایە هەواڵتان پێ بدەم بەوەی لێی دەترسم تووشتان ببێت زیاتر لە مەسیحی دەججال ؟ وتیان : بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ، فەرمووی : شیرکی شاراوە ، کەسێک هەڵدەستێ نوێژ دەکات و نوێژەکەی دەڕازێنێتەوە لەبەر ئەوەی کەسیکیتر تەماشای دەکات).

وَيَجُوزُ أَنْ يُقَسَّمَ الشِّرْكُ إِلَى نَوْعَيْنِ فَقَطْ: أَكْبَرَ وَأَصْغَرَ، أَمَّا الشِّرْكُ الْخَفِيُّ فَإِنَّهُ يَعُمُّهُمَا.

وە دەکرێت شیرک بکرێتە دوو جۆرەوە : گەورە و بچووک ، بەڵام شیرکی شاراوە ئەوا لە هەردووکیاندا هەیە .

---

(١) حسن : أخرجه ابن ماجه (٤٢٠٤) وحسنه الشيخ الألباني في (صحيح الجامع) (٢٦٠٧) .

فَيَقَعُ فِي الْأَكْبَرِ، كَشِرْكِ الْمُنَافِقِينَ؛ لِأَنَّهُمْ يُخْفُونَ عَقَائِدَهُمُ الْبَاطِلَةَ، وَيَتَظَاهَرُونَ بِالْإِسْلَامِ رِيَاءً، وَخَوْفًا عَلَى أَنْفُسِهِمْ.

جا لە شیركی گەورەدا روودەدات ، وەكو شیركی دووڕووەكان ، چونكە ئەوان عەقیدە پوچەڵەكەیان دەشارنەوە و بە رواڵەت خۆیان بە ئیسلام نیشان دەدەن لەبەر رووپاماییی و ترس لە خۆیان .

وَيَكُونُ فِي الشِّرْكِ الْأَصْغَرِ؛ كَالرِّيَاءِ، كَمَا فِي حَدِيثِ مَحْمُودِ بْنِ لَبِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ الْمُتَقَدِّمِ، وَحَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَذْكُورِ. وَاللهُ وَلِيُّ التَّوفِيقِ.

وە لە شیركی بچووكدا روو دەدات ، وەكو روپاماییی ، هەروەكو لە فەرموودەكەی (محمود بن لبید الانصاری) پیشوودا هاتووە و فەرموودەكەی (ابوسعید) كە باسكرا ، خوای گەورە پشت و پەنامانە .

الدَّرْسُ الخامس: الإِحْسَانُ
وانەی پێنجەم: چاكەكاری (الاحسان)

رُكْنُ الْإِحْسَانِ، وَهُوَ: أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ.

پایەی ئیحسان : ئەویش ئەوەیە: (خوای گەورە بپەرستیت هەروەكو ئەوەی دەیبینی وە ئەگەر تۆ ئەوت نەبینی ئەوا ئەو تۆ دەبینێ) .

الدَّرْسُ السَّادس: شُرُوطُ الصَّلاةِ
وانەی شەشەم: مەرجەکانی نوێژ

شُرُوطُ الصَّلَاةِ؛ وَهِيَ تِسْعَةٌ: مەرجەکانی نوێژ نۆ دانەن :

١- الْإِسْلَامُ.

١/ موسڵمان بێت

٢- وَالْعَقْلُ.

٢/ عاقڵ بێت

٣- وَالتَّمْيِيزُ.

٣/ تەمیزی هەبێت (واتە: توانای جیاکردنەوەی شتەکانی لە یەکتر هەبێت)

٤- وَرَفْعُ الْحَدَثِ.

٤/ لادانی (الحدث)

٥- وَإِزَالَةُ النَّجَاسَةِ.

٥/ نەهێشتن و لابردنی پیسی

٦- وَسِتْرُ الْعَوْرَةِ.

٦/ داپۆشینی عەورەت

٧- وَدُخُولُ الْوَقْتِ.

٧/ چوونە ناو کاتەوە

٨- وَاسْتِقْبَالُ الْقِبْلَةِ.

٨/ رووکردنە قیبلە

٩- وَالنِّيَّةُ.

٩/ نیەتی هەبێت .

الدَّرْسُ السَّابِع: أَرْكَانُ الصَّلاةِ
وانەی حەوتەم: پایەکانی نوێژ

أَرْكَانُ الصَّلَاةِ، وَهِيَ أَرْبَعَةَ عَشَرَ: پایەکانی نوێژ چواردە دانەن :

١- الْقِيَامُ مَعَ الْقُدْرَةِ.

١/ راوەستان بە پێی توانا .

٢- وَتَكْبِيرَةُ الْإِحْرَامِ.

٢/ تەکبیرەی ئیحرام (واتە وتنی : الله اکبر بۆ دابەستنی نوێژ).

٣- وَقِرَاءَةُ الْفَاتِحَةِ.

٣/ خوێندنەوەی سورەتی (الفاتحة)

٤- وَالرُّكُوعُ.

٤/ کرنۆش بردن (الرکوع)

٥ - وَالِاعْتِدَالُ بَعْدَ الرُّكُوعِ.

٥/ راستبوونەوە لە پاش کرنۆش بردن

٦- وَالسُّجُودُ عَلَى الْأَعْضَاءِ السَّبْعَةِ.

٦/ سوژدە بردن لە سەر حەوت ئەندامەکە

٧- وَالرَّفْعُ مِنْهُ.

٧/ هەستانەوە لە سوژدەکە

٨- وَالْجَلْسَةُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ.

٨/ دانیشتن لە نێوان دوو سوژدەکەدا

٩- وَالطُّمَأْنِينَةُ فِي جَمِيعِ الْأَفْعَالِ.

٩/ ئارامی و لە جووڵەکەوتن لە هەموو کردارەکاندا .

١٠ - وَالتَّرْتِيبُ بَيْنَ الْأَرْكَانِ.

١٠/ ڕێزبەندی لە نێوان پایەکاندا

١١- وَالتَّشَهُّدُ الْأَخِيرُ.

١١/ تەحیاتی کۆتایی

١٢- وَالْجُلُوسُ لَهُ.

١٢/ دانیشتن بۆ خوێندنی تەحیات

١٣- وَالصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ.

١٣/ صەڵاوات دان لەسەر پێغەمبەری خوا (ﷺ)

١٤- وَالتَّسْلِيمَتَانِ.

١٤/ هەردوو سەلامدانەوەکە.

الدَّرْسُ الثَّامن: وَاجِبَاتُ الصَّلاةِ
وانەی هەشتەم: واجیباتەكانی نوێژ

وَاجِبَاتُ الصَّلَاةِ، وَهِيَ ثَمَانِيَةٌ: واجیباتەكانی نوێژ هەشت دانەن :

١- جَمِيعُ التَّكْبِيرَاتِ غَيْرَ تَكْبِيرَةِ الْإِحْرَامِ.
١/ هەموو تەكبیراتەكان جگە لە تەكبیرەی ئیحرام .

٢- وَقَوْلُ: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» لِلْإِمَامِ وَالْمُنْفَرِدِ.
٢/ وتنی : (سمع الله لمن حمدة) بۆ ئیمام و كەسی تاك .

٣- وَقَوْلُ: «رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ» لِلْكُلِّ.
٣/ وتنی : (ربنا ولك الحمد) بۆ هەمووان .

٤- وَقَوْلُ: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ» فِي الرُّكُوعِ.
٤/ وتنی : (سبحان ربي العظيم) لە كرنۆشدا .

٥- وَقَوْلُ: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى» فِي السُّجُودِ.
٥/ وتنی : (سبحان ربي الاعلى) لە سوژدەدا .

٦- وَقَوْلُ: «رَبِّ اغْفِرْ لِي» بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ.
٦/ وتنی : (رب اغفر لي) لە نێوان هەردوو سوژدەكەدا .

٧- وَالتَّشَهُّدُ الْأَوَّلُ.
٧/ تەحیاتی یەكەم .

٨- وَالْجُلُوسُ لَهُ.
٨/ دانیشتن بۆی .

الدَّرْسُ التَّاسع: بَيَانُ التَّشَـهُّدِ
وانەی نۆیەم: ڕوونکردنەوەی تەحیات

بَيَانُ التَّشَـهُّدِ، وَهُوَ: «التَّحِيَّاتُ للَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ، وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَلَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

تەحیات بەم شێوەیە : «التَّحِيَّاتُ للَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ، وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَلَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

ثُمَّ يُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، وَيُبَارِكُ عليهِ؛ فَيَقُولُ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ».

ئەمجار صەڵاوات دەداتە سەر پێغەمبەری خوا (ﷺ) و نزای بەرەکەتی بۆ دەکات و دەڵێت : (اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صلّيت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم إنك حميد مجيد ، و بارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على إبراهيم و على آل إبراهيم إنك حميد مجيد).

ثُمَّ يَسْتَعِيذُ بِاللَّهِ فِي التَّشَهُّدِ الْأَخِيرِ مِنْ عَذَابِ جهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ، ثُمَّ يَتَخَيَّرُ مِنَ الدُّعَاءِ مَا شَاءَ، وَلَا سِيَّمَا الْمَأْثُور مِنْ ذَلِكَ، وَمِنْهُ: «اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ، اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا، وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ، وَارْحَمْنِي، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ».

ئەمجار پەنا بە خوا دەگرێت لەتەحیاتی کۆتاییدا لە سزای جەهەنەم و سزای ناوگۆڕ و لە فیتنەی ژیان و مردن و فیتنەی مەسیحی دەججال ، ئەمجار بە ویستی خۆی دەپارێتەوە ، بە تایبەتی ئەوانەی کە لە فەرموودەدا هاتوون ، لەوانە : (اللهم أعني على ذكرك وشكرك وحسن عبادتك ، اللهم إني ظلمت نفسي ظلما كثيرا و لا يغفر الذنوب إلا أنت ، فاغفر لي مغفرة من عندك و ارحمني إنك أنت الغفور الرحيم).

أَمَّا فِي التَّشَهُّدِ الْأَوَّلِ فَيَقُومُ بَعْدَ الشَّهَادَتَيْنِ إِلَى الثَّالِثَةِ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ، وَإِنْ صَلَّى عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَهُوَ أَفْضَلُ؛ لِعُمُومِ الْأَحَادِيثِ فِي ذَلِكَ، ثُمَّ يَقُومُ إِلَى الثَّالِثَةِ.

بەڵام تەحیاتی یەکەم ئەوا لە پاش دوو شەهادەتەکە هەڵدەستێ بۆ ڕکاتی سێیەم لە نوێژەکانی نیوەڕۆ و عەسر و مەغریب و عیشا ، وە ئەگەر صەڵاوات بدات لەسەر پێغەمبەری خوا(ﷺ) ئەوا باشترە ، لەبەر گشتگیری ئەو فەرموودانەی لەو بارەوە هاتوون ، ئەمجار هەڵدەستێ بۆ ڕکاتی سێیەم .

الدَّرْسُ العاشِر: سُنَنُ الصَّلاةِ
وانەی دەیەم : سوننەتەکانی نوێژ

سُنَنُ الصَّلَاةِ، وَمِنْهَا: سوننەتەکانی نوێژ ، لەوانە:

١- الِاسْتِفْتَاحُ.

١/ دوعای دەست پێکردنی نوێژ (الاستفتاح)

٢- جَعْلُ كَفِّ الْيَدِ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى فَوْقَ الصَّدْرِ حِينَ الْقِيَامِ، قَبْلَ الرُّكُوعِ وَبَعْدَهُ.

٢/ خستنە سەری ناودەستی راست لەسەر دەستی چەپ لەسەر سینگ لە کاتی وەستاندا ، لە پێش کرنۆش و پاش کرنۆش .

٣- رَفْعُ الْيَدَيْنِ مَضْمُومَتَيِ الْأَصَابِعِ مَمْدُودَةً حَذْوَ الْمَنْكِبَيْنِ، أَوِ الْأُذُنَيْنِ عِنْدَ التَّكْبِيرِ الْأَوَّلِ، وَعِنْدَ الرُّكُوعِ، وَالرَّفْعِ مِنْهُ، وَعِنْدَ الْقِيَامِ مِنَ التَّشَهُّدِ الْأَوَّلِ إِلَى الثَّالِثَةِ.

٣/ بەرزکردنەوەی هەردوو دەست بە ئەندازەی هەردوو شانەکان، یان هەردوو گوێیەکەی لە کاتی تەکبیرەی یەکەمدا و لە کاتی کرنۆشدا و هەستانەوە لە کرنۆش و لە کاتی هەستانەوە لە تەحیاتی یەکەم بۆ رکاتی سێیەم .

٤- مَا زَادَ عَنْ وَاحِدَةٍ فِي تَسْبِيحِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ.

٤/ زیاد وتنی تەسبیح لە جارێک لە کرنۆش و سوژدەدا .

٥- مَا زَادَ عَلَى قَوْلِ: «رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ» بَعْدَ الْقِيَامِ مِنَ الرُّكُوعِ، وَمَا زَادَ عَنْ وَاحِدَةٍ فِي الدُّعَاءِ بِالْمَغْفِرَةِ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ.

٥/ وتنی زیکری زیاتر لە (ربنا لك الحمد) لە پاش هەستان لە کرنۆش ، وە لە یەکجار زیاتر لە وتنی دوعا بە داوای لێخۆشبوون لە نێوان هەردوو سوژدەکەدا.

٦- جَعْلُ الرَّأْسِ حِيَالَ الظَّهْرِ فِي الرُّكُوعِ.

٦/ سەری بخاتە بەرانبەر بە پشتی لە کرنۆشدا .

٧- مُجَافَاةُ الْعَضُدَيْنِ عَنِ الْجَنْبَيْنِ، وَالْبَطْنِ عَنِ الْفَخِذَيْنِ، وَالْفَخِذَيْنِ عَنِ السَّاقَيْنِ فِي السُّجُودِ.

٧/ لەیەک دوور خستنەوەی هەردوو دەستی لە لاکانی و سکی لە هەردوو رانی و هەردوو رانی لە هەردوو لاقی لە سوژدەدا .

٨- رَفْعُ الذِّرَاعَيْنِ عَنِ الْأَرْضِ حِينَ السُّجُودِ.

٨/ بەرزکردنەوەی هەردوو باڵی لە زەوی لە کاتی سوژدەدا .

٩- جُلُوسُ الْمُصَلِّي عَلَى رِجْلِهِ الْيُسْرَى مَفْرُوشَةً، وَنَصْبُ الْيُمْنَى فِي التَّشَهُّدِ الْأَوَّلِ وَبَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ.

٩/ دانیشتنی نوێژخوێن لەسەر پێی چەپی بە راخراوی ، وەستاندنی پێی راستی لە تەحیاتی یەکەمدا و لە نێوان دوو سوژدەکە .

١٠- التَّوَرُّكُ فِي التَّشَهُّدِ الْأَخِيرِ فِي الرُّبَاعِيَّةِ وَالثُّلَاثِيَّةِ وَهُوَ: الْجُلُوسُ عَلَى مَقْعَدَتِهِ، وَجَعْلُ رِجْلِهِ الْيُسْرَى تَحْتَ الْيُمْنَى، وَنَصْبُ الْيُمْنَى.

١٠ / تەوەروک کردن لە تەحیاتی کۆتاییدا لە نوێژە چوار رکاتی و سێ رکاتیدا ئەویش بریتییە : دانیشتن لە سەر رانی و پێی چەپی بخاتە ژێر پێی راستی و وەستاندنەوەی پێی راستی .

١١- الْإِشَارَةُ بِالسَّبَّابَةِ فِي التَّشَهُّدِ الْأَوَّلِ وَالثَّانِي، مِنْ حِينِ يَجْلِسُ إِلَى نِهَايَةِ التَّشَهُّدِ، وَتَحْرِيكُهَا عِنْدَ الدُّعَاءِ.

١١/ ئاماژەکردن بە پەنجەی شایەتمان لە تەحیاتی یەکەم و دووەمدا ، لەو کاتەوە دادەنیشی تاوەکو کۆتایی تەحیاتەکە و جوڵاندنی لە کاتی دوعاکردندا.

١٢- الصَّلَاةُ وَالتَّبْرِيكُ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَآلِ مُحَمَّدٍ، وَعَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَآلَ إِبْرَاهِيمَ فِي التَّشَهُّدِ الْأَوَّلِ.

١٢/ صەڵاوات دان و دوعای بەرەکت بۆ محمد (ﷺ)و ئالی محمد (ﷺ)و لەسەر ئیبراهیم و ئالی ئیبراهیم لە تەحیاتی یەکەمدا .

١٣- الدُّعَاءُ فِي التَّشَهُّدِ الْأَخِيرِ.

١٣/ دوعاکردن لە تەحیاتی کۆتاییدا .

١٤- الْجَهْرُ بِالْقِرَاءَةِ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ، وَصَلَاةِ الْجُمُعَةِ، وَصَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، وَالِاسْتِسْقَاءِ، وَفِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنْ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ.

١٤/ دەنگ بەرزکردنەوە لە کاتی خوێندنی قورئاندا لە نوێژی بەیانی و نوێژی هەینی و نوێژی دووجەژنەکە و نوێژە بارانە و لە دوو رکاتە یەکەمەکەی نوێژی مەغریب و عیشا .

١٥- الْإِسْرَارُ بِالْقِرَاءَةِ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، وَفِي الثَّالِثَةِ مِنَ الْمَغْرِبِ، وَالْأَخِيرَتَيْنِ مِنَ الْعِشَاءِ.

١٥/ دەنگ نزم کردنەوە لە کاتی خوێندنی قورئاندا لە نوێژی نیوەڕۆ و عەسردا و رکاتی سێیەم لە نوێژی مەغریب و دوو رکاتی کۆتایی نوێژی عیشا.

١٦- قِرَاءَةُ مَا زَادَ عَنِ الْفَاتِحَةِ مِنَ الْقُرْآنِ.

١٦/ خوێندنەوەی زیاتر لە (الفاتحة) لە قورئان .

مَعَ مُرَاعَاةِ بَقِيَّةِ مَا وَرَدَ مِنَ السُّنَنِ فِي الصَّلَاةِ سِوَى مَا ذَكَرْنَا، وَمِنْ ذَلِكَ: مَا زَادَ عَلَى قَوْلِ الْمُصَلِّي: «رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ» بَعْدَ الرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ فِي حَقِّ الْإِمَامِ، وَالْمَأْمُومِ، وَالْمُنْفَرِدِ؛ فَإِنَّهُ سُنَّةٌ.

لە گەڵ موراعات کردنی سوننەتەکانی نوێژ جگە لەوەی کە باسمان کرد، هەر لەوانە : وتنی زیاتر لە زیکری (ربنا لك الحمد) لە پاش هەستانەوە لە کرنۆش لە حەقی ئیمام و مأموم و تاکە کەسدا ، چونکە ئەوە سوننەتە .

وَمِنْ ذَلِكَ أَيْضًا: وَضْعُ الْيَدَيْنِ عَلَى الرُّكْبَتَيْنِ مُفَرَّجَتَيِ الْأَصَابِعِ حِينَ الرُّكُوعِ.

هەر لەوانە : دانانی هەردوو دەست لە سەر ئەژنۆ بە بڵاوە پێکردنی پەنجەکان لە کاتی کرنۆشدا .

الدَّرْسُ الحادي عشر: مُبْطِلاتُ الصَّلاةِ
وانەی یازدەیەم : پوچەڵکەرەوەکانی نوێژ

مُبْطِلَاتُ الصَّلَاةِ، وَهِيَ ثَمَانِيَةٌ: پوچەڵکەرەوەکانی نوێژ هەشت دانەن :

١- الْكَلَامُ الْعَمْدُ مَعَ الذِّكْرِ وَالْعِلْمِ، أَمَّا النَّاسِي وَالْجَاهِلُ فَلَا تَبْطُلُ صَلَاتُهُ بِذَلِكَ.

١/ قسەکردن بە قەصدی لە گەڵ ئەوەی لە یادی بێت و بزانێت ، بەڵام کەسێک لە بیری چووبێت یان نەزانێ ئەوا نوێژەکەی پوچەڵ نابێتەوە بەو کارەی .

٢- الضَّحِكُ.

٢/ پێکەنین

٣- الْأَكْلُ.

٣/ خواردن

٤- الشُّرْبُ.

٤/خواردنەوە

٥- انْكِشَافُ الْعَوْرَةِ.

٥/ دەرکەوتنی عەورەت

٦- الِانْحِرَافُ الْكَثِيرُ عَنْ جِهَةِ الْقِبْلَةِ.

٦/ وەرچەرخانێکی زۆر لە رووی قیبلەوە.

٧- الْعَبَثُ الْكَثِيرُ الْمُتَوَالِي فِي الصَّلَاةِ.

٧/ زۆری گاڵتە و جوڵانەوەی زۆر و لە دوای یەک لە کاتی نوێژدا .

٨- انْتِقَاضُ الطَّهَارَة.

٨/ پوچەڵبونەوەی دەستنوێژ .

الدَّرْسُ الثَّاني عشر: شُرُوطُ الْوُضُوءِ
وانەی دوازدەیەم : مەرجەکانی دەستنوێژ

شُرُوطُ الْوُضُوءِ، وَهِيَ عَشَرَةٌ: مەرجەکانی دەستنوێژ دە دانەیە :

١- الْإِسْلَامُ.

١/ موسڵمان بوون

٢- وَالْعَقْلُ.

٢/ عاقڵ بوون

٣- وَالتَّمْيِيزُ.

٣/ تەمیزی هەبێت (واتە بتوانێت شتەکان لە یەک جیابکاتەوە)

٤- وَالنِّيَّةُ.

٤/ بوونی نیەت

٥- وَاسْتِصْحَابُ حُكْمِهَا بِأَلَّا يَنْوِيَ قَطْعَهَا حَتَّى تَتِمَّ طَهَارَتُهُ.

٥/ بەردەوام بوونی حوکمەکەی، بەوەی نیەتەکەی نەبڕێت تاکو دەستنوێژەکە تەواو دەکات .

٦- وَانْقِطَاعُ مُوجِبِ الْوُضُوءِ.

٦/ وازهێنان لەو شتانەی کە دەستنوێژ واجیب دەکات (پوچەڵکەرەوەکانی دەستنوێژ)

٧- وَاسْتِنْجَاءٌ أَوِ اسْتِجْمَارٌ قَبْلَهُ.

٧/ تارات کردن لە پێش دەستنوێژەکە بە ئاو یان بە بەرد.

٨- وَطُهُورِيَّةُ مَاءٍ وَإِبَاحَتُهُ.

٨/ ئاوەکە پاک بێت و حەڵاڵ بێت .

٩- وَإِزَالَةُ مَا يَمْنَعُ وُصُولَهُ إِلَى الْبَشَرَةِ.

٩/ لادانی ئەو شتەی کە دەبێتە ڕێگر بۆ گەیاندنی ئاوەکە بە پێست .

١٠- وَدُخُولُ وَقْتِ الصَّلاةِ فِي حَقِّ مَنْ حَدَثُهُ دَائِمٌ.

١٠/ کاتی نوێژەکە هاتبێت بۆ ئەو کەسانەی (حدث)ەکەیان بەردەوامە .

الدَّرْسُ الثَّالث عشر: فُرُوضُ الْوُضُوءِ
وانەی سیازدەیەم : فەرزەکانی دەستنوێژ

فُرُوضُ الْوُضُوءِ، وَهِيَ سِتَّةٌ: فەرزەکانی دەستنوێژ شەش دانەن :

١- غَسْلُ الْوَجْهِ؛ وَمِنْهُ الْمَضْمَضَةُ وَالِاسْتِنْشَاقَ.

١/ شوشتنی دەموچاو ، وە ئاوهەڵدانە دەم و لوت بەشێکە لەو .

٢- وَغَسْلُ الْيَدَيْنِ مَعَ الْمِرْفَقَيْنِ.

٢/ شوشتنی دەستەکان تاوەکو ئەنیشکەکان .

٣- وَمَسْحُ جَمِيعِ الرَّأْسِ؛ وَمِنْهُ الْأُذُنَانِ.

٣/ سڕینی هەموو سەر ، وە گوێیەکان بەشێکن لەو .

٤- وَغَسْلُ الرِّجْلَيْنِ مَعَ الْكَعْبَيْنِ.

٤/ شوشتنی هەردوو پێیەکان لە گەڵ قاپەڕەقەدا .

٥- وَالتَّرْتِيبُ.

٥/ ریزبەندی .

٦- وَالْمُوَالَاةُ.

٦/ (موالات) هەریەکەو لە دوای ئەویتر بێت بە بێ ئەوەی ناوبڕێک لە نێوانیاندا بێت .

وَيُسْتَحَبُّ تَكْرَارُ غَسْلِ الْوَجْهِ، وَالْيَدَيْنِ، وَالرِّجْلَيْنِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، وَهَكَذَا الْمَضْمَضَةُ، وَالِاسْتِنْشَاقُ، وَالْفَرْضُ مِنْ ذَلِكَ مَرَّةٌ وَاحِدَةٌ، أَمَّا مَسْحُ الرَّأْسِ فَلَا يُسْتَحَبُّ تَكْرَارُهُ كَمَا دَلَّتْ عَلَى ذَلِكَ الْأَحَادِيثُ الصَّحِيحَةُ.

وە موستەحەبە شوشتنی دەموچاو و هەردوو دەست و هەردوو پێ سێ جار دووبارە بکرێتەوە ، هەروەها ئاوهەڵدانە دەم و لوت ، وە فەرزیش تیایدا تەنها یەک جارە ، بەڵام سڕینی سەر ئەوا موستەحەب نییە دووبارە بکرێتەوە هەروەکو لە فەرموودە ڕاست و درەستەکاندا هاتووە .

الدَّرْسُ الرَّابِع عشر: نَوَاقِضُ الْوُضُوءِ
وانەی چواردەیەم: هەڵوەشێنەرەوەکانی دەستنوێژ

نَوَاقِضُ الْوُضُوءِ؛ وَهِيَ سِتَّةٌ: هەڵوەشێنەرەوەکانی دەستنوێژ ، شەش دانەن :

١- الْخَارِجُ مِنَ السَّبِيلَيْنِ.

١/ دەرچوونی هەرشتێک لە پاش و پێشەوە .

٢- وَالْخَارِجُ الْفَاحِشُ النَّجِسُ مِنَ الْجَسَدِ.

٢/ ئەو شتە زۆرە پیسەی لە جەستەوە دەردەچێت.

٣- وَزَوَالُ الْعَقْلِ بِنَوْمٍ أَوْ غَيْرِهِ.

٣/ نەمانی عەقڵ بە خەوتن یان جگە لەو .

٤- وَمَسُّ الْفَرْجِ بِالْيَدِ قُبُلًا كَانَ أَوْ دُبُرًا مِنْ غَيْرِ حَائِلٍ.

٤/ دەست لێدانی فەرج چ پێشەوە بێت یان پاشەوە بە بێ هیچ پەردەیەک.

٥- وَأَكْلُ لَحْمِ الْإِبِلِ.

٥/ خواردنی گۆشتی وشتر .

٦- وَالرِّدَّةُ عَنِ الْإِسْلَامِ، أَعَاذَنَا اللهُ وَالْمُسْلِمِينَ مِنْ ذَلِكَ.

٦/ هەڵگەڕانەوە لە ئیسلام .

تَنْبِيهٌ هَامٌّ: أَمَّا غَسْلُ الْمَيِّتِ: فَالصَّحِيحُ أَنَّهُ لَا يَنْقُضُ الْوُضُوءَ، وَهُوَ قَوْلُ أَكْثَرِ أَهْلِ الْعِلْمِ؛

لِعَدَمِ الدَّلِيلِ عَلَى ذَلِكَ، لَكِنْ لَوْ أَصَابَتْ يَدُ الْغَاسِلِ فَرْجَ الْمَيِّتِ مِنْ غَيْرِ حَائِلٍ وَجَبَ عَلَيْهِ الْوُضُوءُ. وَالْوَاجِبُ عَلَيْهِ أَلَّا يَمَسَّ فَرْجَ الْمَيِّتِ إِلَّا مِنْ وَرَاءِ حَائِلٍ.

ئاگادارییەکی گرنگ : بەڵام شوشتنی مردوو : رای پەسەند ئەوەیە کە دەستنوێژ بەتاڵ ناکاتەوە ، ئەمەش قسەی زۆربەی زانایانە ، لەبەر نەبوونی هیچ بەڵگەیەک لەسەری ، بەڵام ئەو کەسەی مردووەکە دەشۆرێـت ئەگەر دەستی بەر عەورەتی مردووەکە کەوت بە بێ هیچ پەردەیەک ئەوا دەستنوێژەکەی دەشکێت ، وە ئەوەی پێویستە لەسەری کە دەستی نەدا لە عەورەتی مردووەکە ئیللا لەسەروی پەردەیەکەوە نەبێت .

وَهَكَذَا مَسُّ الْمَرْأَةِ لَا يَنْقُضُ الْوُضُوءَ مُطْلَقًا، سَوَاءٌ كَانَ ذَلِكَ عَنْ شَهْوَةٍ، أَوْ غَيْرِ شَهْوَةٍ فِي أَصَحِّ قَوْلَيِ الْعُلَمَاءِ، مَا لَمْ يَخْرُجْ مِنْهُ شَيْءٌ؛ لِأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَبَّلَ بَعْضَ نِسَائِهِ ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ.

هەروەها ئەگەر دەستی بدات لە – دەستی- ئافرەت دەستنوێژ ناشکێنێت بە هیچ شێوەیەک ، جا ئەگەر هاتوو ئەو دەست لێدانە بە شەهوەتەوە بوو یان بە بێ شەهوەت لە سەر رای پەسەندی زانایان ، ئەگەر هیچ شتێکی بە هۆیەوە دەرنەچێت ، چونکە پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەندێ لە خێزانەکانی ماچ کرد و نوێژی کرد و دەستنوێژی نەشوشتەوە .

أَمَّا قَوْلُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ فِي آيَتَي النِّسَاءِ وَالْمَائِدَةِ: ﴿أَوْ لَـٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾، فَالْمُرَادُ بِهِ: الْجِمَاعُ، فِي الْأَصَحِّ مِنْ قَوْلَيِ الْعُلَمَاءِ، وَهُوَ قَوْلُ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه، وَجَمَاعَةٍ مِنَ السَّلَفِ وَالْخَلَفِ، وَاللهُ وَلِيُّ التَّوْفِيقِ.

بەڵام ئەو ئایەتە کە خوای گەورە دەفەرموێـت: ﴿ أَوْ لَـٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ ﴿٤٣﴾ ﴾ ئەوا مەبەست لێی (جیماع)ـە لە سەر رای پەسەندی زانایان ، هەر ئەوەش قسەی (ابن عباس) و کۆمەڵێک لە زانایانی سەلەف و خەلەفە ، خوای گەورە پشت و پەنامانە.

الدَّرْسُ الخامس عشر: التَّحَلِّي بِالأَخْلاقِ الْمَشْرُوعَةِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ

وانەی پازدەیەم : خۆرازاندنەوە بە ئاکارە شەرعییەکان بۆ هەموو موسڵمانێک

التَّحَلِّي بِالْأَخْلَاقِ الْمَشْرُوعَةِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ، وَمِنْهَا: الصِّدْقُ، وَالْأَمَانَةُ، وَالْعَفَافُ، وَالْحَيَاءُ، وَالشَّجَاعَةُ، وَالْكَرَمُ، وَالْوَفَاءُ، وَالنَّزَاهَةُ عَنْ كُلِّ مَا حَرَّمَ اللَّهُ، وَحُسْنُ الْجِوَارِ، وَمُسَاعَدَةُ ذَوِي الْحَاجَةِ حَسَبَ الطَّاقَةِ، وَغَيْرُ ذَلِكَ مِنَ الْأَخْلَاقِ الَّتِي دَلَّ الْكِتَابُ أَوِ السُّنَّةُ عَلَى شَرْعِيَّتِهَا.

خۆرازاندنەوە بە ئاکارە شەرعییەکان بۆ هەموو موسڵمانێک ، لەوانە : راستگۆیی و سپاردەپارێزی و داوێن پاکی (دەست و دەروون پاکی) و شەرم و بوێری (ئازایەتی) و سەخاوەت (بەخشندەیی) و وەفاداری و خۆپارێزی لە هەموو ئەوانەی خوای گەورە حەرامی کردووە ، چاک بوون لە گەڵ دەرهاوسێدا ، و یارمەتیدانی خاوەن پێداویستی بە پێی توانا و جگە لەوانە لەو ئاکار و رەوشتانەی کە قورئان یان سوننەت دەلالەتیان بۆ شەرعییەتی کردووە .

الدَّرْسُ السَّادس عشر: التَّأَدُّبُ بِالآدَابِ الإِسْلامِيَّةِ

وانەی شازدەیەم : دەستگرتن بە ئادابە ئیسلامییەکانەوە

التأَدُّبُ بِالْآدَابِ الْإِسْلَامِيَّةِ، وَمِنْهَا: السَّلَامُ، وَالْبَشَاشَةُ، وَالْأَكْلُ بِالْيَمِينِ وَالشُّرْبُ بِهَا، وَالتَّسْمِيَةُ عِنْدَ الِابْتِدَاءِ، وَالْحَمْدُ عِنْدَ الْفَرَاغِ، وَالْحَمْدُ بَعْدَ الْعُطَاسِ، وَتَشْمِيتُ الْعَاطِسِ إِذَا حَمِدَ اللَّهَ، وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ، وَاتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ لِلصَّلَاةِ وَالدَّفْنِ، وَالْآدَابُ الشَّرْعِيَّةُ عِنْدَ دُخُولِ الْمَسْجِدِ أَوِ الْمَنْزِلِ وَالْخُرُوجِ مِنْهُمَا، وَعِنْدَ السَّفَرِ، وَمَعَ الْوَالِدَيْنِ، وَالْأَقَارِبِ، وَالْجِيرَانِ، وَالْكِبَارِ وَالصِّغَارِ، وَالتَّهْنِئَةُ بِالْمَوْلُودِ، وَالتَّبْرِيكُ بِالزَّوَاجِ، وَالتَّعْزِيَةُ فِي الْمُصَابِ، وَغَيْرُ ذَلِكَ مِنَ الْآدَابِ الْإِسْلَامِيَّةِ فِي اللُّبْسِ وَالْخَلْعِ وَالِانْتِعَالِ.

دەستگرتن بە ئادابە ئیسلامییەکانەوە ، لەوانە : سەلامکردن ، رووخۆشی، خواردن و خواردنەوە بە دەستی راست ، وە (بسم الله) کردن لە سەرەتاوەو سوپاسگوزاری خوای گەورە لە کاتی تەواوبونیدا (واتە : وتنی : الحمد لله)، وە (الحمد لله) کردن لە پاش پژمین ، وە وڵامدانەوەی ئەو کەسەی (الحمد لله) دەکات لە پاش پژمین (واتە : پێی بگوترێت : یرحمک الله) ، وە سەردانی نەخۆش ، وە شوێنکەوتنی جەنازە بە مەبەستی نوێژکرن و بە خاک سپاردنی، وە ئادابە شەرعییەکان لە کاتی چوونە ژووورەوە بۆ مزگەوت یان بۆ ماڵ و دەرچوون لێیان ، وە لە کاتی سەفەردا ، وە لە گەڵ دایک و باوک و خزمان و هاوسێ و گەورە و بچووکدا ، وە پیرۆز بایی کردن بە هۆی لە دایکبوونی منداڵی بچووکەوە و دوعای بەرەکەت بۆ ئەو کەسەی هاوسەرگیری دەکات ، وە سەرەخۆشی کردن لە کاتی موصیبەتدا و جگە لەوانە لە ئادابە ئیسلامییەکان لە کاتی لەبەرکردن و داکەندنی پۆشاک و پێڵاو لە پێکردندا .

الدَّرْسُ السَّابع عشر: التَّحْذِيرُ مِنَ الشِّرْكِ وَأَنْوَاعِ الْمَعَاصِي

وانەی حەڤدەیەم: وریاکردنەوە لە شیرک و جۆرەکانی سەرپێچی

الْحَذَرُ وَالتَّحْذِيرُ مِن الشِّرْكِ وَأَنْوَاعِ الْمَعَاصِي.

وَمِنْهَا: السَّبعُ الْمُوبِقَاتُ الْمُهْلِكَاتُ؛ وَهِيَ: الشِّرْكُ بِاللَّهِ، وَالسِّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ.

وریابوون و وریاکردنەوە لە شیرک و جۆرەکانی سەرپێچی :

لەوانە : حەوت تاوانە بە هەلاکەت بەرەکە ، کە ئەوانیش : شیرک بریاردانە بۆ خوای گەورە و جادوو (سیحر) و کوشتنی ئەو نەفسەی کە خوای گەورە حەرامی کردووە ئیللا بە حەقی خۆی نەبێت ، وخواردنی سوو (ریبا) و خواردنیماڵی هەتیو و هەڵاتن لە رۆژی رووبەرووبونەوەدا (پێشرەویدا) و بوختانی زینا کردن بۆ ئەو ئافرەتە ئیماندار و داوێنپاک و بێ ئاگایانە .

وَمِنْهَا: عُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَقَطِيعَةُ الرَّحِمِ، وَشَهَادَةُ الزُّورِ، وَالْأَيْمَانُ الْكَاذِبَةُ، وَإِيذَاءُ الْجَارِ، وَظُلْمُ النَّاسِ فِي الدِّمَاءِ، وَالْأَمْوَالِ، وَالْأَعْرَاضِ، وَشُرْبُ الْمُسْكِرِ، وَلَعِبُ الْقِمَارِ ـ وَهُوَ: الْمَيْسِرُ ـ وَالْغِيبَةُ، وَالنَّمِيمَةُ، وَغَيْرُ ذَلِكَ مِمَّا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ، أَوْ رَسُولُهُ ﷺ.

وە هەر لەوانە: رەنجاندنی دایک و باوک و بڕینی پەیوەندی خزمایەتی و شایەتیدانی بە درۆ و سوێندی درۆ و ئازاردانی دەرهاوسێ و ستەمکردن لە

خەڵکی لە بابەتی خوێن وسامان و ناموسدا ، وە خواردنەوەی بێهۆشکەرەکان و یاری کردنی قومار و غەیبەت کردن و دووزوانی و جگە لەوانەی کە خوای گەورە نەهی لێ کردووە یان پێغەمبەرەکەی (ﷺ).

الدَّرْسُ الثَّامن عشر:
تَجْهِيزُ الْمَيِّتِ وَالصَّلاةُ عَلَيْهِ وَدَفْنُهُ

وانەی هەژدەیەم : ئامادەکردنی جەنازە و نوێژکردن لەسەری و ناشتنی

وَإِلَيْكَ تَفْصِيلُ ذَلِكَ:

أَوَّلًا: يُشْرَعُ تَلْقِينُ الْمُحْتَضِرِ: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)؛ لِقَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ «لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»، رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي صَحِيحِهِ، وَالْمُرَادُ بِالْمَوْتَى فِي هَذَا الْحَدِيثِ: الْمُحْتَضِرُونَ، وَهُمْ مَنْ ظَهَرَتْ عَلَيْهِمْ أَمَارَاتُ الْمَوْتِ.

یەکەم : شەرعمان وا داوادەکات کەوا ئەو کەسەی دەکەوێتە گیانەڵاوە بە (لا اله الا الله) تەلقین بکرێت ، بە بەڵگەی ئەو فەرموودەیەی کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت : (لقنوا موتاكم : لا اله الا الله)[1]. واتە : تەلقینی مردووەکانتان بکەن بە (لا اله الا الله)) .

مەبەست لە (مردووەکانتان) ئەوانەی وان لەسەرەمەرگدا ، ئەوانش ئەو کەسانەن کە نیشانەکانی مردنیان لێ دەرکەوتووە .

ثَانِيًا: إِذَا تَيَقَّنَ مَوْتُهُ أُغْمِضَتْ عَيْنَاهُ وَشُدَّ لِحْيَاهُ؛ لِوُرُودِ السُّنَّةِ بِذَلِكَ.

دووەم : ئەگەر دڵنیا بوو لە مردنی ئەوا چاوەکانی لە یەک دەنرێت و هەردوو چەناکەی دەنرێنە یەک ، لەبەر بوونی سوننەت لەو بارەیەوە .

---

(١) (صحيح الموارد : ٧١٩)

ثَالِثًا: يَجِبُ تَغْسِيلُ الْمَيِّتِ الْمُسْلِمِ، إِلَّا أَنْ يَكُونَ شَهِيدًا مَاتَ فِي الْمَعْرَكَةِ فَإِنَّهُ لَا يُغَسَّلُ وَلَا يُصَلَّى عَلَيْهِ؛ بَلْ يُدْفَنُ فِي ثِيَابِهِ؛ لِأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمْ يُغَسِّلْ قَتْلَى أُحُدٍ وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمْ.

سێیەم : پێویستە مردووی موسڵمان بشۆردرێت ، ئیللا مەگەر کەسەکە شەهید بێت و لە جەنگدا مردبێت ، جا ئەوە ناشۆردرێت و نوێژ لەسەری ناکرێت ، بەڵکو بە جلوبەرگەکەی خۆیەوە دەنێژرێت ، چونکە پێغەمبەری خوا (ﷺ) شەهیدانی ئوحودی نەشۆرد و نوێژی لەسەر نەکردن .

رَابِعًا: صِفَةُ غَسْلِ الْمَيِّتِ: أَنَّهُ تُسْتَرُ عَوْرَتُهُ، ثُمَّ يُرْفَعُ قَلِيلًا وَيُعْصَرُ بَطْنُهُ عَصْرًا رَفِيقًا، ثُمَّ يَلُفُّ الْغَاسِلُ عَلَى يَدِهِ خِرْقَةً أَوْ نَحْوَهَا فَيُنَجِّيهِ بِهَا، ثُمَّ يُوَضِّئُهُ وُضُوءَ الصَّلَاةِ، ثُمَّ يَغْسِلُ رَأْسَهُ وَلِحْيَتَهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ أَوْ نَحْوِهِ، ثُمَّ يَغْسِلُ شِقَّهُ الْأَيْمَنَ، ثُمَّ الْأَيْسَرَ، ثُمَّ يَغْسِلُهُ كَذَلِكَ مَرَّةً ثَانِيَةً وَثَالِثَةً، يُمِرُّ فِي كُلِّ مَرَّةٍ يَدَهُ عَلَى بَطْنِهِ، فَإِنْ خَرَجَ مِنْهُ شَيْءٌ غَسَلَهُ، وَسَدَّ الْمَحَلَّ بِقُطْنٍ أَوْ نَحْوِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَمْسِكْ فَبِطِينٍ حُرٍّ، أَوْ بِوَسَائِلِ الطِّبِّ الْحَدِيثَةِ؛ كَاللَّزْقِ وَنَحْوِهِ، وَيُعِيدُ وُضُوءَهُ، وَإِنْ لَمْ يُنَقَّ بِثَلَاثٍ زِيدَ إِلَى خَمْسٍ، أَوْ إِلَى سَبْعٍ، ثُمَّ يُنَشِّفُهُ بِثَوْبٍ، وَيَجْعَلُ الطِّيبَ فِي مَغَابِنِهِ، وَمَوَاضِعِ سُجُودِهِ، وَإِنْ طَيَّبَهُ كُلَّهُ كَانَ حَسَنًا، وَيُجَمِّرُ أَكْفَانَهُ بِالْبَخُورِ، وَإِنْ كَانَ شَارِبُهُ أَوْ أَظْفَارُهُ طَوِيلَةً أَخَذَ مِنْهَا، وَإِنْ تَرَكَ ذَلِكَ فَلَا حَرَجَ، وَلَا يُسَرِّحُ شَعْرَهُ، وَلَا يَحْلِقُ عَانَتَهُ، وَلَا يَخْتِنُهُ؛ لِعَدَمِ الدَّلِيلِ عَلَى ذَلِكَ، وَالْمَرْأَةُ يُظْفَرُ شَعْرُهَا ثَلَاثَةَ قُرُونٍ، وَيُسْدَلُ مِنْ وَرَائِهَا.

چوارەم : چۆنیەتی شوشتنی مردوو : لە پێشان عەورەتی دادەپۆشرێت ، ئەمجار کەمێک بەرز دەکرێتەوە و سکی دەگوشرێت بە لەسەر خۆیی ، ئەمجار کەسی مردووشۆر پارچەیەکی پەڕۆ لە دەستی دەئاڵێنێ یان لە نمونەی ئەوەو پاکی دەکاتەوە ، ئەمجار دەستنوێژیکی بۆ دەگرێت وەکو دەستنوێژی نوێژ ، ئەمجار سەر و ریشی دەشۆرێت بە ئاو و سیدر و یان هاوشێوەی ئەوە ، ئەمجار لای راستی دەشۆرێت ، ئەمجار لای چەپی ، دیسان بۆ جاری دووەم و سێیەم دەیشۆرێت ، هەموو جارێک دەستی دەهێنێ بەسەر سکیدا ، ئەگەر شتێکی لێوە دەرچوو ئەوا دەیشۆرێت ، وە جێگەکەی بە لۆکە یان نمونەی ئەوە دەبەستێ ، جا ئەگەر نەوەستاوە ئەوا بە قوڕی گەرم دەیبەستێ ، یان بە

هەر هۆکارێکی پزیشکی سەردەم ،وەکو لەزگە و نمونەی ئەوە ، وە دیسان دەستنوێژەکەی بۆ دووبارە دەکاتەوە ، وە ئەگەر بە سێ جار پاک نەبووەوە ئەوا زیادی دەکات بۆ پێنج جار ، یان بۆ حەوت ، ئەمجار بە پۆشاکێک وشکی دەکاتەوە ، ئەمجار بۆنی خۆش دەکاتە بنباخەڵی و بن رانەکانی ، وە جیگەی سوژدەکەی ، وە ئەگەر هەموو جەستەی بۆن خۆش بکات باشترە ، ئەمجار بە بخور کفنەکەی بۆنخۆش دەکات ، وە ئەگەر سمێڵی یان نینۆکەکانی درێژ بوون ئەوا کورتی دەکاتەوە ، وە ئەگەر بەو شێوەش جێی بهێڵێ ئەوا ئاساییە ، وە قژی داناهێنێ ، وە بەری ناتاشێت ، وە خەتەنەی ناکات ، چونکە هیچ بەڵگەیەک لەو بارەیەوە نەهاتووە ، وە ئافرەت پرچەکەی دەکرێتە سێ پەلک و شۆر دەکرێتەوە بە پشتی سەریدا .

خَامِسًا: تَكْفِينُ الْمَيِّتِ: الْأَفْضَلُ أَنْ يُكَفَّنَ الرَّجُلُ فِي ثَلَاثَةِ أَثْوَابٍ بِيضٍ لَيْسَ فِيهَا قَمِيصٌ وَلَا عِمَامَةٌ؛ كَمَا فُعِلَ بِالنَّبِيِّ ﷺ، يُدْرَجُ فِيهَا إِدْرَاجًا، وَإِنْ كُفِّنَ فِي قَمِيصٍ وَإِزَارٍ وَلِفَافَةٍ فَلَا بَأْسَ.

پێنجەم : کفن کردنی مردوو : باشتر وایە پیاو بە سێ پۆشاکی سپی کفن بکرێت کراس و عەمامەی (مێزەری) نەبێت ، هەروەکو پێغەمبەری خوا (ﷺ) بەو شێوەیە کفن کرا ، دەخرێتە ناویەوە ، وە ئەگەر بە کراسێک و ئیزارێک و لیفافە (سەرپێچ) ێکدا کفن کرا ئەوا ئاساییە .

وَالْمَرْأَةُ تُكَفَّنُ فِي خَمْسَةِ أَثْوَابٍ: دِرْعٍ، وَخِمَارٍ، وَإِزَارٍ، وَلِفَافَتَيْنِ.

وە ئافرەتان لە پێنج پۆشاکدا کفن دەکرێت ، کراسێک و خیمارێک و ئیزارێک و دوو لیفافە.

وَيُكَفَّنُ الصَّبِيُّ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ إِلَى ثَلَاثَةِ أَثْوَابٍ، وَتُكَفَّنُ الصَّغِيرَةُ فِي قَمِيصٍ وَلِفَافَتَيْنِ.

وە منداڵان لە یەک تا سێ پۆشاکدا کفن دەکرێن ، وە منداڵی بچووک لە یەک قەمیص و دوو لیفافەدا کفن دەکرێن .

وَالْوَاجِبُ فِي حَقِّ الْجَمِيعِ ثَوْبٌ وَاحِدٌ يَسْتُرُ جَمِيعَ الْمَيِّتِ.

وە ئەوەی پێویستە (واجیبە) لە حەقی هەمووواندا بکرێت تەنها یەک پۆشاکە هەموو جەستەی مردووەکە داپۆشێت.

لَكِنْ إِذَا كَانَ الْمَيِّتُ مُحْرِمًا فَإِنَّهُ يُغَسَّلُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، وَيُكَفَّنُ فِي إِزَارِهِ وَرِدَائِهِ أَوْ فِي غَيْرِهِمَا، وَلَا يُغَطَّى رَأْسُهُ وَلَا وَجْهُهُ، وَلَا يُطَيَّبُ؛ لِأَنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبِّيًا، كَمَا صَحَّ بِذَلِكَ الْحَدِيثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ.

بەڵام ئەگەر مردووەکە لە ئیحرامدا بوو ئەوا بەئاو و سیدر دەشۆردرێت ،وە لە ئیزار و ریدائێکدا کفن دەکرێت یان جگە لەوانە ، وە سەر و دەموچاوی داناپۆشرێت ، وە بۆنخۆش ناکرێت ، چونکە ئەو بە تەلبیەوە لە رۆژی قیامەتدا زیندوو دەکرێتەوە (واتە : زیندوو دەکرێـتەوە لە کاتێکدا دەڵێت : لبیک اللهم لبیک ...) ، هەروەکو لە فەرموودەیەکی (صحیح)دا لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) هاتووە .

وَإِنْ كَانَ الْمُحْرِمُ امْرَأَةً كُفِّنَتْ كَغَيْرِهَا، وَلَكِنْ لَا تُطَيَّبُ، وَلَا يُغَطَّى وَجْهُهَا بِنِقَابٍ، وَلَا يَدَاهَا بِقُفَّازَيْنِ، وَلَكِن يُغَطَّى وَجْهُهَا وَيَدَاهَا بِالْكَفَنِ الَّذِي كُفِّنَتْ فِيهِ؛ كَمَا تَقَدَّمَ بَيَانُ صِفَةِ تَكْفِينِ الْمَرْأَةِ.

وە ئەگەر ئافرەتێک لە ئیحرامدا بوو ئەوە هەر وەکو ئافرەتانی تر کفن دەکرێت بەڵام بۆنخۆشی لێ نادرێت و دەموچاوی بە نیقاب داناپۆشرێت و بە دەستکێش دەستەکانی داناپۆشرێت ، بەڵام دەست و دەموچاوی بەو کفنەی کفنی پێکراوە دادەپۆشرێت ، هەروەکو لە پێشدا لە باسی کفنی ئافرەتاندا باسمان کرد .

سَادِسًا: أَحَقُّ النَّاسِ بِغَسْلِهِ وَالصَّلَاةِ عَلَيْهِ وَدَفْنِهِ: وَصِيُّهُ فِي ذَلِكَ، ثُمَّ الْأَبُ، ثُمَّ الْجَدُّ، ثُمَّ الْأَقْرَبُ فَالْأَقْرَبُ مِنَ الْعَصَبَاتِ فِي حَقِّ الرَّجُلِ.

شەشەم : شایستەترین کەس شایستە بێت بە شۆردنی و نوێژکردن لەسەری و بە خاکسپاردنی ئەو کەسەیە کە خۆی وەسێتی بۆ کردووە ، ئەمجار باوکی،

ئەمجار باپیری ، ئەمجار نزیکترین و نزیکترین لە (عەصەبات) لە حەقی پیاواندا .

وَالْأَوْلَى بِغَسْلِ الْمَرْأَةِ: وَصِيَّتُهَا، ثُمَّ الْأُمُّ، ثُمَّ الْجَدَّةُ، ثُمَّ الْأَقْرَبُ فَالْأَقْرَبُ مِنْ نِسَائِهَا.

وە بۆ شۆردنی ئافرەتان لە پێشترین کەس ئەو کەسەیە خۆی وەسێتی بۆ کردووە ، ئەمجار دایکی ئەمجار داپیری ئەمجار نزیکترین و نزیکترین لە ئافرەتان .

وَلِلزَّوْجَيْنِ أَنْ يَغْسِلَ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ؛ لِأَنَّ الصِّدِّيقَ غَسَّلَتْهُ زَوْجَتُهُ، وَلِأَنَّ عَلِيًّا غَسَّلَ زَوْجَتَهُ فَاطِمَةَ ﭬ.

وە ژن و مێرد بۆیان هەیە یەکتر بشۆرن ، چونکە (ابو بکر الصدیق) خێزانەکەی خۆی شۆشت و عەلی کوڕی ئەبو تالیب فاتیمەی خێزانی شوشت.

سَابِعًا: صِفَةُ الصَّلَاةِ عَلَى الْمَيِّتِ: يُكَبِّرُ أَرْبَعًا، وَيَقْرَأُ بَعْدَ الْأُولَى: الْفَاتِحَةَ، وَإِنْ قَرَأَ مَعَهَا سُورَةً قَصِيرَةً أَوْ آيَةً أَوْ آيَتَيْنِ فَحَسَنٌ، لِلْحَدِيثِ الصَّحِيحِ الْوَارِدِ فِي ذَلِكَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ، ثُمَّ يُكَبِّرُ الثَّانِيَةَ وَيُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ ﷺ كَصَلَاتِهِ فِي التَّشَهُّدِ، ثُمَّ يُكَبِّرُ الثَّالِثَةَ، وَيَقُولُ: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا، وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا، وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا، اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ، وَارْحَمْهُ، وَعَافِهِ، وَاعْفُ عَنْهُ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ، وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ، وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَعَذَابِ النَّارِ، وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ، وَنَوِّرْ لَهُ فِيهِ، اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلَا تُضِلَّنَا بَعْدَهُ»، ثُمَّ يُكَبِّرُ الرَّابِعَةَ، وَيُسَلِّمُ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً عَنْ يَمِينِهِ.

حەوتەم : شێوازی نوێژکردن لەسەر مردوو : چوار (اللە أکبر) دەکات ، وە لە پاش یەکەم سورەتی (الفاتحة) دەخوێنێ ، وە ئەگەر سورەتێکی تری بچووک یان ئایەتێک یان دوو ئایەتی خوێند ئەوا شتێکی باشە ، بە بەڵگەی ئەو فەرموودەیەی کە لە (ئیبن عەبباس) ەوە هاتووە ، ئەمجار (اللە اکبر)ی دووەم

دەکات وە صەڵاوات دەدات لەسەر پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەروەکو ئەوەی لە تەحیاتدا هاتووە ، ئەمجار (الله أکبر)ی سێیەم دەکات و دەڵێت : (اللهم اغفر لحينا وميتنا،وشاهدنا وغائبنا ، وصغيرنا وكبيرنا ، وذكرنا وأنثانا ، اللهم من أحييته منا فأحيه على الاسلام ، ومن توفيته منا فتوفه على الايمان ،اللهم اغفر له وارحمه، وعافه واعف عنه، وأكرم نزله، ووسع مدخله، واغسله بالماء والثلج والبرد، ونقه من الخطايا كما ينقي الثوب الابيض من الدنس ، وأبدله دارا خيرا من داره، وأهلا خيرا من أهله ، وأدخله الجنة، وأعذه من عذاب القبر، و عذاب النار، وافسح له في قبره، ونور له فيه ، اللهم لا تحرمنا أجره ، ولا تضلنا بعده)

ئەمجار (الله أکبر)ی چوارەم دەکات و بە یەک سەلام بە لای ڕاستدا سەلام دەداتەوە.

وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يَرْفَعَ يَدَيْهِ مَعَ كُلِّ تَكْبِيرَةٍ.

وە موستەحەبە هەردوو دەستەکانی بەرزکاتەوە لە هەر (الله أکبر)ێکدا .

وَإِذَا كَانَ الْمَيِّتُ امْرَأَةً يُقَالُ: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهَا... إلخ».

وە ئەگەر مردووەکە ئافرەت بوو ئەوا دەگوترێت : (اللهم أغفر لها ....الخ).

وَإِذَا كَانَتِ الْجَنَائِزُ اثْنَتَيْنِ يُقَالُ: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُمَا... إلخ».

وە ئەگەر دوو جەنازە بوون ئەوا دەگوترێت : (اللهم أغفر لهما ..... الخ).

وَإِنْ كَانَتِ الْجَنَائِزُ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ قَالَ: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُمْ... إلخ».

وە ئەگەر جەنازەکان لەوە زیاتر بوون ئەوا دەگوترێت :(اللهم أغفر لهم ..... الخ).

أَمَّا إِذَا كَانَ فَرَطًا فَيُقَالُ بَدَلَ الدُّعَاءِ لَهُ بِالْمَغْفِرَةِ: «اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ فَرَطًا وَذُخْرًا لِوَالِدَيْهِ، وَشَفِيعًا مُجَابًا، اللَّهُمَّ ثَقِّلْ بِهِ مَوَازِينَهُمَا، وَأَعْظِمْ بِهِ أُجُورَهُمَا، وَأَلْحِقْهُ بِصَالِحِ سَلَفِ الْمُؤْمِنِينَ، وَاجْعَلْهُ فِي كَفَالَةِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ، وَقِهِ بِرَحْمَتِكَ عَذَابَ الْجَحِيمِ».

بەڵام ئەگەر مردووەكە منداڵ بوو ئەوا لە جێی دوعا كردن بۆی بە لێخۆشبوون ئەم دوعایە دەخوێندرێت : (اللهم اجعله فرطاً وذخراً لوالديه ، وشفيعاً مجاباً .اللهم ثقل به موازينهما وأعظم به أجورهما ، وألحقهُ بصالح سلف المؤمنين ، واجعلهُ في كفالة إبراهيم (عليه الصلاة والسلام)، وقه برحمتك عذاب الجحيم) .

وَالسُّنَّةُ أَنْ يَقِفَ الْإِمَامُ حِذَاءَ رَأْسِ الرَّجُلِ، وَوَسَطَ الْمَرْأَةِ، وَأَنْ يَكُونَ الرَّجُلُ مِمَّا يَلِي الْإِمَامَ إِذَا اجْتَمَعَتِ الْجَنَائِزُ، وَالْمَرْأَةُ مِمَّا يَلِي الْقِبْلَةَ، وَإِنْ كَانَ مَعَهُمْ أَطْفَالٌ قُدِّمَ الصَّبِيُّ عَلَى الْمَرْأَةِ، ثُمَّ الْمَرْأَةُ، ثُمَّ الطِّفْلَةُ، وَيَكُونُ رَأْسُ الصَّبِيِّ حِيَالَ رَأْسِ الرَّجُلِ، وَوَسَطُ الْمَرْأَةِ حِيَالَ رَأْسِ الرَّجُلِ، وَهَكَذَا الطِّفْلَةُ يَكُونُ رَأْسُهَا حِيَالَ رَأْسِ الْمَرْأَةِ، وَيَكُونُ وَسَطُهَا حِيَالَ رَأْسِ الرَّجُلِ، وَيَكُونَ الْمُصَلُّونَ جَمِيعًا خَلْفَ الْإِمَامِ، إِلَّا أَنْ يَكُونَ وَاحِدًا لَمْ يَجِدْ مَكَانًا خَلْفَ الْإِمَامِ فَإِنَّهُ يَقِفُ عَنْ يَمِينِهِ.

وە سوننەت وایە كە ئیمام بەرانبەر بەسەری پیاو بوەستێت ، وە بەرانبەر بە ناوەراستی ئافرەت بوەستێت ، وە ئەگەر چەند جەنازەیەک بوون ئەوا سوننەتە كە پیاوان لە لای ئیمامەوە بن و ئافرەتان لای قیبلەوە بن وە ئەگەر منداڵی كوڕیان لە گەڵدا بوو ئەوا لە نێوانیان دەبن (واتە : پیاوان ئەمجار منداڵانی كوڕ ئەمجار ئافرەتان ئەمجار منداڵی كچان) وە دەبێ سەری منداڵە كوڕەكان بەرانبەر بە سەری پیاوان بێت و ناوەڕاستی ئافرەتان بەرانبەر بە سەری پیاوان بێت و سەری منداڵە كچەكان بەرانبەر بە سەری ئافرەتان بێت و ناوەراستی منداڵە كچەكان بەرانبەر بە سەری پیاوان بێت ، وە نوێژخوێنان هەموویان لە پشتی ئیمامەوە دەبن ، ئیللا مەگەر نوێژخوێنەكە تەنها یەک كەس بێت ئەوا لە پشتییەوە ناوەستێ بەڵكو لە لای راستیەوە دەوەستێت .

ثَامِنًا: صِفَةُ دَفْنِ الْمَيِّتِ: الْمَشْرُوعُ تَعْمِيقُ الْقَبْرِ إِلَى وَسَطِ الرَّجُلِ، وَأَنْ يَكُونَ فِيهِ لَحْدٌ مِنْ جِهَةِ الْقِبْلَةِ، وَأَنْ يُوضَعَ الْمَيِّتُ فِي اللَّحْدِ عَلَى جَنْبِهِ الْأَيْمَنِ، وَتُحَلُّ عُقَدُ الْكَفَنِ، وَلَا تُنْزَعُ بَلْ تُتْرَكُ، وَلَا يُكْشَفُ وَجْهُهُ سَوَاءٌ كَانَ الْمَيِّتُ رَجُلًا أَوِ امْرَأَةً، ثُمَّ يُنْصَبُ عَلَيْهِ اللَّبِنُ، وَيُطَيَّنُ حَتَّى يَثْبُتَ وَيَقِيَهِ التُّرَابَ، فَإِنْ لَمْ يَتَيَسَّرِ اللَّبِنُ فَبِغَيْرِ ذَلِكَ مِنْ أَلْوَاحٍ، أَوْ أَحْجَارٍ، أَوْ خَشَبٍ

يَقِيهِ التُّرَابَ، ثُمَّ يُهَالُ عَلَيْهِ التُّرَابُ، وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يُقَالَ عِنْدَ ذَلِكَ: «بِاسْمِ اللَّهِ، وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ»، وَيُرْفَعُ الْقَبْرُ قَدْرَ شِبْرٍ، وَيُوضَعُ عَلَيْهِ حَصْبَاءٌ إِنْ تَيَسَّرَ ذَلِكَ، وَيُرَشُّ بِالْمَاءِ.

هەشتەم : شێوازی ناشتنی مردوو : ئەوەی لە شەرعدا هاتووە گۆڕەكەی قووڵ بكرێـت تاوەكو ناوەرساتی (ناوقەدی) پیاوان ، وە لەحدێكی هەبێت بە رووی قیبلەوە ، وە مردووەكە بخرێتە ناو لەحدەكەوە لەسەر لای راستی ، وە گرێیەكانی كفنەكە دەكرێنەوە ، وە دەرناهێنرێت بەڵكو وازی لێ دەهێنرێت ، وە دەموچاوی ئاشكرا ناكرێت ئەگەر هاتوو مردووەكە ژن بێت یان پیاو بێت، ئەمجار خشتەكانی رێک دەخرێت بە سەردا ، ئەمجار بە قوڕ كەلێنەكانی دەگیرێت بۆ ئەوەی توند بێت و لە خۆڵیش بیپارێزی ، وە ئەگەر خشت نەبوو ئەوا بە شتی تر وەكو لەوحێک یان بەرد یان دار دادەپۆشرێت بۆ ئەوەی لە خۆڵەكە بیپارێزێ ، ئەمجار خۆڵ بە سەریدا دەكرێت ، وە موستەحەببە لەو كاتەدا بگوترێت : (بسم الله و علی ملة رسول الله) واتە : بە ناوی خوا و لە سەر میللەتی پێغەمبەری خوا (ﷺ.) وە بە ئەندازەی بستێک قەبرەكە بەرز دەكرێتەوە ، وە چەند بەردێكی بچوكی دەخرێتە سەر ئەگەر هەبوو ئەمجار بە ئاوپەرژێن دەكرێت .

وَيُشْرَعُ لِلْمُشَيِّعِينَ أَنْ يَقِفُوا عِنْدَ الْقَبْرِ وَيَدْعُوا لِلْمَيِّتِ؛ لِأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا فَرَغَ مِنْ دَفْنِ الْمَيِّتِ وَقَفَ عَلَيْهِ وَقَالَ: «اسْتَغْفِرُوا لِأَخِيكُمْ، وَاسْأَلُوا لَهُ التَّثْبِيتَ، فَإِنَّهُ الْآنَ يُسْأَلُ».

وە دروستە بۆ ئەوانەی هاتوون لە سەر قەبرەكە راوەستن و دوعا بۆ مردووەكە بكەن ، چونكە پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەگەر لە ناشتنی مردوو بوایەتەوە لەسەری رادەوەستاو دەیفەرموو : (استغفروا لاخیكم وسلوا له التثبیت فانه الآن يُسأل)[1]. واتە : داوای لێخۆشبوون بۆ براكەتان بكەن و داوای دامەزراوی بۆ بكەن چونكە ئێستا ئەو پرسیاری لێ دەكرێـت) .

---

(١) حديث صحيح : صحيح أبي داود للألباني برقم (٢٧٥٨)

تَاسِعًا: وَيُشْرَعُ لِمَنْ لَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ أَنْ يُصَلِّي عَلَيْهِ بَعْدَ الدَّفْنِ؛ لِأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ فَعَلَ ذَلِكَ، عَلَى أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ فِي حُدُودِ شَهْرٍ فَأَقَلَّ، فَإِنْ كَانَتِ الْمُدَّةُ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ لَمْ تُشْرَعِ الصَّلَاةُ عَلَى الْقَبْرِ؛ لِأَنَّهُ لَمْ يُنْقَلْ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ صَلَّى عَلَى قَبْرٍ بَعْدَ شَهْرٍ مِنْ دَفْنِ الْمَيِّتِ.

نۆیەم : دروستە بۆ ئەو کەسانەی کە نوێژیان لەسەر نەکردووە نوێژی لەسەر بکەن لە پاش ناشتنی ، چونکە پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەو کارەی کردووە ، ئەوەش لە ماوەی مانگێکدا بێت یان کەمتر ، وە ئەگەر ماوەکە لەوە زیاتر بوو ئەوا دروست نییە نوێژ لەسەر قەبرەکە بکرێت ، چونکە لە پێغەمبەری خواوە(ﷺ) نەهاتووە لە پاش مانگێک لە ناشتنی مردوو نوێژی کردبێت .

عَاشِرًا: لَا يَجُوزُ لِأَهْلِ الْمَيِّتِ أَنْ يَصْنَعُوا طَعَامًا لِلنَّاسِ؛ لِقَوْلِ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْبَجَلِيِّ الصَّحَابِيِّ الْجَلِيلِ رضي الله عنه: «كُنَّا نَعُدُّ الِاجْتِمَاعَ إِلَى أَهْلِ الْمَيِّتِ وَصَنْعَةَ الطَّعَامِ بَعْدَ الدَّفْنِ مِنَ النِّيَاحَةِ»، رَوَاهُ الْإِمَامُ أَحْمَدُ بِسَنَدٍ حَسَنٍ، أَمَّا صُنْعُ الطَّعَامِ لَهُمْ أَوْ لِضُيُوفِهِمْ فَلَا بَأْسَ، وَيُشْرَعُ لِأَقَارِبِهِ وَجِيرَانِه أَنْ يَصْنَعُوا لَهُمُ الطَّعَامَ؛ لِأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا جَاءَهُ الْخَبَرُ بِمَوْتِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رضي الله عنه فِي الشَّامِ أَمَرَ أَهْلَهُ أَنْ يَصْنَعُوا طَعَامًا لِأَهْلِ جَعْفَرٍ، وَقَالَ:«إِنَّهُ أَتَاهُمْ مَا يَشْغَلُهُمْ»، وَلَا حَرَجَ عَلَى أَهْلِ الْمَيِّتِ أَنْ يَدْعُوا جِيرَانَهُمْ أَوْ غَيْرَهُمْ لِلْأَكْلِ مِنَ الطَّعَامِ الْمُهْدَى إِلَيْهِمْ، وَلَيْسَ لِذَلِكَ وَقْتٌ مَحْدُودٌ فِيمَا نَعْلَمُ مِنَ الشَّرْعِ.

دەیەم : دروست نییە کەسوکاری مردووەکە نان بۆ خەڵکی دروست بکەن، بە بەڵگەی ئەو ریوایەتەی لە (جرير بن عبدالله البجلی)یەوە هاتووە کە هاوەڵێکی بەرێزە و دەفەرموێت : (كنا نعد الاجتماع الى أهل الميت وصنعة الطعام بعد الدفن من النياحة) واتە : ئێمە کۆبوونەوەی خەڵکی لە لای کەسوکاری مردوو و دروستکردنی خواردن لە پاش ناشتنی بە شیوەنمان دەژمارد) بەڵام دروستکردنی خواردن بۆیان و بۆ میوانەکانیان ئەوا دروستە ، وە دروستە بۆ کەسوکار و هاوسێکانیان خواردنیان بۆ ئامادە بکەن ، چونکە کاتێ هەواڵی مردنی (جەعفەری کوڕی ئەبو تالیب) لە شامەوە گەیشتە پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانی کردە کەسوکارەکەی خۆی کە خواردن بۆ ماڵی جەعفەر دروست بکەن ، وە فەرمووی : (إنهم أتاهم ما يشغلهم) واتە : ئەوان هەواڵێکیان

پێگەیشتووە کە سەرقاڵی کردوون)، وە ئاساییە کەسوکاری مردووەکە خەڵکی و هاوسێ بانگ بکەن بۆ ئەو نانەی کە بە دیاری بۆیان هێنراوە ، ئەوەی بزانین ئەو کارەش کاتێکی دیاری کراوی نییە لە شەرعدا .

حَادِيَ عَشَرَ: لَا يَجُوزُ لِلْمَرْأَةِ الْإِحْدَادُ عَلَى مَيِّتٍ أَكْثَرَ مِنْ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ، إِلَّا عَلَى زَوْجِهَا فَإِنَّهُ يَجِبُ عَلَيْهَا أَنْ تُحِدَّ عَلَيْهِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا، إِلَّا أَنْ تَكُونَ حَامِلًا فَإِلَى وَضْعِ الْحَمْلِ؛ لِثُبُوتِ السُّنَّةِ الصَّحِيحَةِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِذَلِكَ.

یازدەیەم : دروست نییە ئافرەت حیداد بگێرێت بۆ مردوو لە سێ ڕۆژ زیاتر ئیللا بۆ پیاوەکەی خۆی نەبێت ئەوا پێویستە لەسەری چوار مانگ و دە ڕۆژ حیدادی بۆ بگێرێ ، ئیللا مەگەر دووگیان بێت ئەوا ماوەکەی بە دانانی منداڵەکە تەواو دەبێت بە بەڵگەی جێگربوونی سوننەتی راست و دروست لە پێغەمبەری خواوە(ﷺ) .

أَمَّا الرَّجُلُ فَلَا يَجُوزُ لَهُ أَنْ يُحِدَّ عَلَى أَحَدٍ مِنَ الْأَقَارِبِ أَوْ غَيْرِهِمْ.

بەڵام پیاوان ئەوا دروست نییە بۆیان حیداد بۆ هیچ کەسێک بگێرن لە نزیکەکانیان یان جگە لەوان .

ثَانِيَ عَشَرَ: يُشْرَعُ لِلرِّجَالِ زِيَارَةُ الْقُبُورِ بَيْنَ وَقْتٍ وَآخَرَ لِلدُّعَاءِ لَهُمْ، وَالتَّرَحُّمِ عَلَيْهِمْ، وَتَذَكُّرِ الْمَوْتِ وَمَا بَعْدَهُ؛ لِقَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ: «زُورُوا الْقُبُورَ؛ فَإِنَّهَا تُذَكِّرُكُمُ الْآخِرَةَ»، خَرَّجَهُ الْإِمَامُ مُسْلِمٌ فِي «صَحِيحِهِ».

دوازدەیەم : دروستە بۆ پیاوان سەردانی گۆڕستان بکەن لە ماوەی جارێکدا بە مەبەستی دوعاکردن بۆیان ، وە داوای بەزەیی هاتنەوەی خوای گەورە بکات بۆیان ، وە یادی مردن و ئەوەی لە پاش مردن دێت بکەن ، بە بەڵگەی ئەو فەرموودەیەی لە پێغەمبەری خواوە(ﷺ) هاتووە کە دەفەرموێت : (زوروا القبور فإنها تذكركم الآخرة) واتە : سەردانی گۆڕستان بکەن چونکە ئەوە دوارۆژتان دەهێنێتەوە یاد) .

وَكَانَ يُعَلِّمُ أَصْحَابَهُ إِذَا زَارُوا الْقُبُورَ أَنْ يَقُولُوا: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ، نَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ، يَرْحَمِ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ».

وە هاوەڵانی خۆی فێرکردبوو ئەگەر ڕۆیشتن بۆ گۆڕستان ئەم دوعایە بخوێنن، (السلام عليكم أهل الديار ، من المؤمنين و المسلمين ، وإنا إن شاء الله بكم لاحقون، نسأل الله لنا ولكم العافية ، يرحم الله المستقدمين مناً والمستأخرين). واتە : سڵاوتان لێبێت ئەی خاوەن خانەکان –ئەهلی ئەم گۆڕستانە- لە ئیماندارا‌ن و موسڵمانان ، وە ئێمەیش بە ویستی خوا پێتان دەگەین ، داوا لە خوا دەکەین لە ئێمە و ئێوە ببورێت ، خوا بەزەیی بە پێشکەوتوو و دواکەوتووەکانماندا بێتەوە).

أَمَّا النِّسَاءُ فَلَيْسَ لَهُنَّ زِيَارَةُ الْقُبُورِ؛ لِأَنَّ الرَّسُولَ ﷺ «لَعَنَ زَائِرَاتِ الْقُبُورِ»، وَلِأَنَّهُنَّ يُخْشَى مِنْ زِيَارَتِهِنَّ الْفِتْنَةُ، وَقِلَّةُ الصَّبْرِ.

بەڵام ئافرەتان بۆیان نییە سەردانی گۆڕستان بکەن ، چونکە پێغەمبەری خوا (ﷺ) : (لعن زائرات القبور) واتە : لەعنەتی کردووە لەو ئافرەتانەی سەردانی گۆڕستان دەکەن) .

هەروەها چونکە ترسی ئەوە هەیە لە سەردانەکەیاندا تووشی فیتنە بن و هەروەها ئارامگرتنیان کەمە .

وَهَكَذَا لَا يَجُوزُ لَهُنَّ اتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ إِلَى الْمَقْبَرَةِ؛ لِأَنَّ الرَّسُولَ ﷺ نَهَاهُنَّ عَنْ ذَلِكَ، أَمَّا الصَّلَاةُ عَلَى الْمَيِّتِ فِي الْمَسْجِدِ، أَوْ فِي الْمُصَلَّى فَهِيَ مَشْرُوعَةٌ لِلرِّجَالِ وَلِلنِّسَاءِ جَمِيعًا.

وە بۆیان نییە شوێنی جەنازە بکەون بۆ گۆڕستان ، چونکە پێغەمبەری خوا (ﷺ) نەهی لێ کردوون بەو کارە ، بەڵام نوێژ کردن لە مزگەوت یان لە نوێژگە (مصلی) ئەوا دروستە بۆ پیاوان و ئافرەتان .

هَذَا آخِرُ مَا تَيَسَّرَ جَمْعُهُ، وَصَلَّى اللَّهُ وَسَلَّمَ عَلَى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ، وَآلِهِ وَصَحْبِهِ.

ئەمە کۆتایی باسەکەیە کە ئەوەی توانرا کۆی بکەینەوە کۆمان کردەوە ، وصلى الله وسلم على نبينا محمدٍ وآله وصحبه .